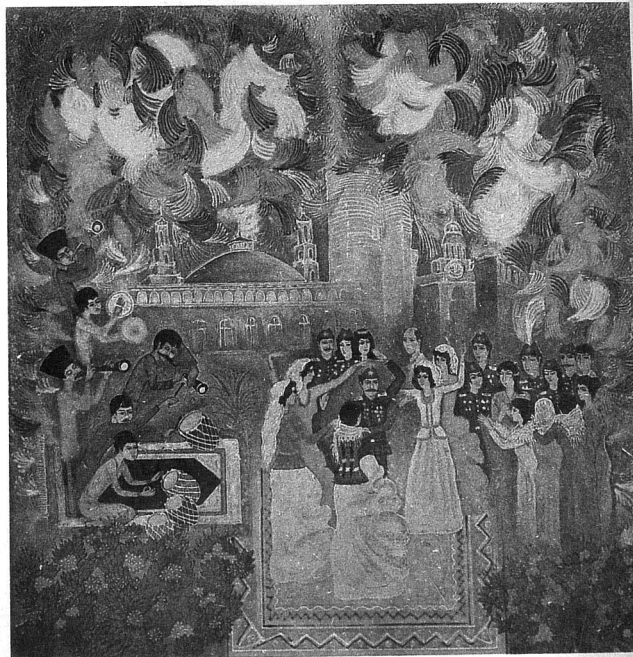

ISSN 0134-5222

'85

VIJYAZ

12

ӨМІРҮН СОҢ САНАРҢИ

ЕЛЧИН

ЖЭГІН ијул иди, ја бәлкә дә ијун һәлә гуртармамышды, ја да бәлкә август кирмишди — јадына кәлмирди, даһа доғрусу, билмирди вә һәмин јәј сәһәрнә белә бир намә'лумлуг онун үрәјини сыхмырды, ону наһат етмирди, чүнки бу барәдә вә үмумијәтлә, дүнјанын ишләри барәдә фикрләшмәјә һәвәси вә имканы јох иди: бачында бир үғулту вар иди, сол гулағы лап динчидән ағрыјырды (нечә вахт иди ки, беләчә ағрыјырды... бир һәфтә иди?... бир ај иди?... ја лап чохдан иди? Јадына кәлмирди вә бу барәдә дә фикрләшмирди...), сол ајағынын баш бармағына да нәсә олмушду — нә олдуғуну билмирди, нә вахтды ки, ајагабысыны ајағындан чыхартмамышды — вә ағрыјырды, амма һәмин јәј сәһәрнә башынын үғултусу да, гулағынын, ајаг бармағынын ағрысы да, әслиндә, онун үчүн һеч нә иди, чүнки бүтүн бәдәни дөһшәтли бир јанғы ичиндә иди, бу јанғы сачларынын дибиндән тутмуш бармагларынын учуна кими, бүтүн варлығыны јандырырды. О, көзләрини «Гырмызы гәрәнфил» гәлјаналтыхананын ири гыфыллара зилләјиб гәлјаналтыхананын ачылмасыны кәзләјирди вә бу кәзләмә бәдәниндәки о јанғыны сәндүрмәк еһтирасыны даһа да ачырдырды, о јанғыны дөзүлмәз бир сәбирсизликлә гыздырыб гәјнадырды.

Чибиндә алтмыш гәлик пулу вар иди вә «Гырмызы гәрәнфил» дә бу пула ики шүшә пивә алыб ичәчәкди, бундан сонра һәр шәј гәјдәсына дүшәчәкди, һәр күн олдуғу кими, бу

күн дә кимсә тапачағды вә әлбәттә, вачиб дејилди ки, һәмин кимсә таныш олајды, әсас мәсәлә дә бу иди ки, һәмин кимсә дә онун тајы слачағды, бәлкә дә бир нечә нәфәр бир јерә јығышачағдылар, ја «Мебел» дүканынын габағына кедиб јук дашыјачағдылар, ја һансыса һардаса бир таныш тапачағды, чәтини бир шүшә арағын пулуну әлдә еләмәк иди, әлләри дә бүтүн бәдәнләри, бүтүн һиссләри-һәјәчанлары кими, титрәјә-титрәјә, даһа доғрусу, сојуг бир еһтирасдан үшүјә-үшүјә һәмин бир шүшә арағы һарданса тапдығлары стәканлара, јахуд банкалара, узағбашы күчәдән, һәјәтләрдән көтүрдүкләри бош кенсәр габларына сузәчәкдиләр вә ичәчәкдиләр; арағы бирбаша шүшәнин ағзындан ичмәчәкдиләр, чүнки бу заман киминсә лајы артыг, киминксә дә әски ки дүшә биләрди — пулу бир-бирләринә е'тибар едәрдиләр, һәтта ағзы ачылмамыш араг, јахуд ширин чыхыр шүшәсини дә музвәгәти олараг бир-бирләринә е'тибар едәрдиләр, амма арағы, ширин чыхыры ичдикләри заман һеч вахт, һеч вәчһлә бир-биринә е'тибар етмәздиләр, буна көрә дә мүтләг нәсә талыб арағы һамынын көзү габағында тәбәтән бәлмәли идиләр. һәркәһ бүтүн Бақыда, һәтта бүтүн Абшеронда икичә нәфәр дә олсајдылар, онлар бир-бирләрини тапачағдылар — бу адамлар бир-бирләрини танымадан, сөзләшмәдән һәмишә гаршы-гаршыја кедирдиләр, тапышырдылар, елә бил ки, ики магнит бир-бирини чәкирди вә һеч бир мәсафә узағлығы,

таман кәфләниб һеч кими вә һеч һараны таһија билмәмәк вәзижәти бу растлашмадакы магнит күчүнә тәсир етмәзди, әксинә, мисал үчүн, бири Бақыда кәфләниб електрик гатарына минсәјди вә кедиб тасадүфән ја Бузовнада, ја Шувәландә, ја Маштагада — Фәрги јох иди, дүшәјди вә орада дә јалпыз бирчә нәфәр өзү кимиси олсајды, мүтләг тапышачағдылар. һәмин бир шүшә арагдан, ја ширин чахырдан, ја да әлә кечән нәсә башга бир ичкидән сонра, чох вахт бир-бирләрини итирдилар, бундан сонра һәрә такбашына өзүнә ички ахтармаға кедирди вә бу такбашына ахтарышлар да чох заман шәһәрнән кәнар-буцағындакы гәлјаналтыханалара, пивә барларына кәтириб чыхарырды вә онлар бошаларын мизләрин үстүндәки саһисиз парчларын дибиндәки пивә галығларыны ичирдиләр, бәзән бошалдымыш араг, чыхыр шүшәләринин дибиндә дә нәсә галырды — һәмин галығлары да ичирдиләр, бәзән киминсә онлара јазығы кәлди, јүз грам араға, јахуд бир стәкан ширин чыхыры, јахуд бир парч долу пивәјә гонаг едирди; сонра јенә галығлар ичилдири вә барда, гәлјаналтыханада ишләјән хидмәтчи гадынлар онлары говуб күчәјә чыхартмајынча мизләр беләчә бир-бир кәзірилар.

О, габағлар ресторанлара, барлара, гәлјаналтыханалара кириб таныш ахтарырды, танышлар јахынлашыб ички хаһиш едирди, дүнјанә вәфасызлығындан, һәјәтин ағырлығындан данышырды, арвасы барәдә, гызы барәдә, ағлајырды, бәзән танышларын үрәјини јумшалдырды, бәзән дә тәһәләринә, ејүд-наһиәтләринә гулаг аса-аса јүз грам ичиди, јенә дә јүз грам хаһиш едирди, амма сонралар јаваш-јаваш танышын, ја гејри-танышын фәрги олмады, таныдығы вә танымадығы адамлардан ички хаһиш етди, сонра да артығлары ичмәјә башлады.

Чибиндәки алтмыш гәјија һардан тапышды? — Јадына кәлмирди вә үмумијәтлә, дүнәнки күн јадына кәлмирди, бејниндәки боз бир думан ичиндә тәкчә ону хатырлајырды ки, дејәсән Бајыл тәрәфдә (бәлкә дә кедиб Лекбатана чыхмышды... Аллаһ билир...) һансы бир һәјәтдәсә табут ичиндәки өлүңү гүчағлајыб өпүрдү, ағлајырды; нечә кедиб о һәјәтә чыхмышды, табут ичиндәки о өлү ким иди? — билмирди, амма јадына кәлдири ки, елә һәмин һәјәтдә өлүңү јәдетмә мәчлисиндә бир долу стәкан араг ичди, арды јадында дејилдә вә әслиндә, һәмин јәј сәһәрнә бу барәдә фикрләшмәк, јә'ни һәјсә јадына кәтирмәк истәмирди, чүнки бу дәм бүтүн варлығы илә «Гырмызы

ҺЕКАЈӘ

гәрәңфилдин ачылмагыны көзләйрди. О, «Гырмызы гәрәңфилдин» гапысындаки ири гыфыллар бахдыга елә бил, ат азында јүјән көрүрдү вә бу бағлы гыфылларын галын дәмирләрин јүјән кими, өз дишлери арасында һисс едирди вә сөг-тәби дишлеринын гычыјырды.

Бирдән-бири јәнә дә онун бәдәнини бир горху сарсынды — горхду ки, алтмыш гәпији итирмиш олар вә һәмин јәј сәһәри онунчу, ја он бешинчи дафә әлинин кирли пенчәнини ағзы чырылмыш чибинә салды вә алтмыш гәпији чыхарыш мис, дәмир сиккәлери сол әлинин овчунә јығды вә сәғ әлинин бармаглары илә, диггәтлә пуллары бир-бир сажмаға башлады; дырнаглары узанымшыды, арасы гапгара чирк иди вә о пуллары сәјдыга милчәкләр әлине, үзүнә гонурду. Тез-тәләсик милчәкләри гова-гова нәһәјет ки, пулу сәјды: дүз алтмыш гәпик иди, сиккәләри јәнә дә кирли пенчәнини чырыг чибинә төкдү вә даһа милчәкләр фикир вермәди, милчәкләр әлинедә, бурунда, гулагларинда, додағында кәзиширди; милчәкләри јалныз пулу сәјдәндә говурду, елә бил горхурду ки, милчәкләр о алтмыш гәпијә шәрик чыхар...

О, кәлиб «Гырмызы гәрәңфил»лә үзәбәү сәкиннин тининдә отуранда күн һәлә чыхмәмышды, бу үфүг исә гыпгырмызы гызармышды, амма о бу гыпгырмызы үфүгдән тамам хәбәрсиз иди, чүнки көзүнү «Гырмызы гәрәңфилдин» бағлы гапысына зилләмишди вә кирликләрини гырпамаға да гымырды ки, бирдән буфетчи Абдулла кәлиб о ири гыфыллары ачар, хәбәри олмас.

Күчә бомбош иди вә бу бомбош күчәдә о бүзүшүб тиндики сәкинни үстүндә отурмушду, бир дә ки, сәрчәләр иди: дәстә-дәстә сәрчәләр күчә боју битмиш јашыл акәсија, тут, чинәр ағачларына гонуб бир чивилти салмышдылар ки, сәси күчәни башына көтүрмүшдү вә сәрчәләрини о чивилтиси, елә бил ки, кечмиш күнләрдә ачылан сәһәрләрдән хәбәр вермәк, кечмишдә галмыш вә инди, демәк олар ки, тамам унутулмуш бир аб-һавадан демәк истәди, амма о кәзәл сәрчәләрин чивилтиси үстү ичиндә әријиб јох олды. Бир аз кечди, тақ-туқ адимләр биналардан, һәјәтләрдән чыхды, тәләс-тәләсә онун јанындан адымлајыб кечди; һеч ким онә фикир вермирди, чүнки сүбһ тәздән «Гырмызы гәрәңфилдин» габағында отуруб көзләрини гәлјаналтыхананын бағлы гапысындаки ири гыфылларә зилләңдә адимләр, даһа доғрусү, алкоғоликләр, көрүнүр, бу күчәдә бир о гәдәр дә тәзчүблү бир һадисә дејил-

ди, һәр һалда һеч ким онун јанында әјәг сахламырды, елә бил о да бу сәкинни дашы, күчәнин асфалты кими бир шәј иди; онә бахан да көзүнү бахыб кечирди вә һәмин көзүнү бахышларда бир анлыг ирәнмә, чиринмә ифадәси вар иди. О бу чүр көзүнү бахышлардаки һәмин икраһ долу ифадәјә адәт етмишди, һәмин бахышлар онә тәсир етмирди, елә бил белә дә олмалыдыр, бунда һеч бир тәһгирәш шәј көрмүрдү вә үмумијјәтлә дүңдәдә онун үчүн тәһгирәмиз һеч нә гәлмәмышди.

Әнинә палтарынын үстүндән дәмирјолчулар кими, сары рәңкли голсуз пенәк кәјмиш сүпүркәчи гадын күчәнин јухары башында көрүндү вә күчәни сүпүрә-сүпүрә јаваш-јаваш ашағыја тәрәф кәлмәјә башлады, сонра биринчи троллөјбус күчәдән өтдү, машынлар артамаға башлады; инди јәј иди вә күчәдән өтән машынлар ону нәраһат етмирди, чүнки күчәләр гуру иди; ғышда, пәјиздә сулу гар јағырды, јағыш јағырды вә о беләчә кәлиб «Гырмызы гәрәңфилдин», јәхүд бәшга бир гәлјаналтыхананын габағында отуранда јолдан өтән машынлар онун үст-башына палчыг сичрадырды.

О, јәнә дә сәксәниб әлини пенчәнини чибинә салды вә јәнә дә чибиндәки хырда пуллары овчунә јығыб сажмаға башлады. «Гырмызы гәрәңфилдин» мүдири вә буфетчиси Абдулла ағына-бозуна бахан адам дејилди, алкоғоликләрин һамысыны таныјырды вә тәләб елјирди ки, пулларыны көстәрсинләр, елә ки, пуллары олмады, итәләјиб гәлјаналтыханадан чыхарырды, башгаларынын стөкәнларындаки, парчларындаки артыглары да ичмәјә гојмурду, алкоғоликләрин көзләринин габағында артыглары буфетин јанындаки әл-үзүјана бәшалдырды; һәрдән дә — әјдә, ики әјдә бир дафә — онлардан биринин әлине ведрә верирди, бүтүн сәһәри, күнортаны әски илә гәлјаналтыхананы, буфетин ичيني, арха тәрәфдәки балача мөтбәхи, ички вә әрзәг јығдыгы зирәминни тәртәмиз јүрдүрдү вә бундан сонра јүз грам араг, јарым парч да пивә әриб говурду. Буфетчи Абдулла белә бир гәти өгидәдә иди ки, алкоғоликләр чох сиртыг мәхлүгдү, адамы ки, бир балача үзүјүшмәк көрдүләр, чыхыб отурачәгләр башында.

Сүпүркәчи гадын күчәни сүпүрә-сүпүрә јаваш-јаваш онә тәрәф кәлирди, амма бу ону нәраһат етмирди, чүнки бүтүн буфетчиләри таныдыгы кими, «Гырмызы гәрәңфил» кими гәлјаналтыханаларын јерләшдији күчәләрдәки сүпүркәчиләрин дә, хидмәтчиләрин дә һамысыны таныјырды, биллирди ки, һансы давакардыр, һансынын үрәји јумшагдыр вә инди онә тәрәф

кәлән бу арвадын да үрәјиүшмәк адам олдуғуну биллирди, бу арваддан горхурду.

Сүпүркәчи гадын күчәни сүпүрә-сүпүрә кәлиб онун јанына чатады вә һәмишәки кими, өзүнү саклаја билмәјиб:

— Јәнә кәлимсән, әј бәдбәхт оғлу бәдбәхт! — дејди. — Јәнә кәлиб кәсдирмисән бураны? Әј анасы өлмүш, әј бачылары ган аглајан, әј јазыг, кәлмисән јәнә? Сәни дә ахы јәгин бир истәјән шар, күчә ити дөјүлсән ахы сән, адамсан, дә, сәни дә доған бир ана олуб дә, әј бәдбәхт, сәни доған о гара күнүн дашыны инди һансы башына салсын о арвад! Нәјбә бу күчә салмыш сән өзүнү, итәсән сән? Ахы адамсан, әј кулбаш, әј бәхти гара, ит дөјүлсән ахы?! — Арвад елә бил өз-өзү илә данышырды. — Мәннән пис олуб сәни һәјәтүн? Мәннән чәтин олуб? Әлине сүпүркә өлмәк чәрәк пулу газанырам, әј јазығын баласы, сәнин аллаһ биллир, һәр шәјин олуб, нәјбә ит күчүнә салмыш сән өзүнү, ит дөјүлсән сән ахыл!... Сүпүркәчи гадын гурумуш бәјүрткән колу кими галын сүпүркәсинә баха-баха кәјрәлди вә бу дафә дә гарғыш еләмәјә башлады: — Аллаһ бу арагы чыхаранын аташыны корбәкор елесин! Аллаһ дүңдәкәди бүтүн Абдулалары чәзасына јетирсин!... Сән дә өлсән, валлаһ, буннан јахшыды, әј бәдбәхт, анан, бачын үзүгаралыгдан гуртарәр... Онсуз да дири-дири өлмүсән... Арвад-ушағын да вар бәлкә... Гара күн онларыны ел! Аллаһ Абдулла кимиляринин дә күнүнү гара елесин!..

Куја ки, буфетчи Абдулла башгаларына күчлә араг ичирди...

О, сүпүркәчи гадынны дејдији сөзләрә фикир вермирди, әслиндә һеч бу сөзләри ешитмирди дә. Бүзүшүб сәкинни үстүндә нәмә отурумшудасә, еләмә дә галырды, јериндан тәрәпәнирди вә көзләрини дә «Гырмызы гәрәңфилдин» гапысындаки ири гыфылларә зилләмишди вә јәнә дә һәмин ири гыфылларын дәмирини јүјән кими, өз дишлериндә һисс едирди.

Дејинә-дејинә, гарғыш еләјә-еләјә галын сүпүркәсини јолун ортасындан о баш-бу баш апарә-апарә күчәни сүпүрән гадын һәрдән сүпүркәнин учу илә онун дүңдән кечә һәрдәсә чиркә-палчыга булашыб инди гурумуш шалаварынын балагларына, дабанлары јелилиб кетмиш, ордан-бурдан үстү чырылб дешилмиш ајаггабыларына тохунурду, амма о буна мәнһәл гојмурду вә үмумијјәтлә, јансыз ону һеч нә јериндән тәрпәдә билмәзди, билмәз «Гырмызы гәрәңфилдин» гапысындаки ири гыфыллар ачы-ланда онун да ајагларына күч кәлчәкди, је-

риндән галык гәлјаналтыханаја кирчәкди, чибиндәки алтмыш гәпији чыхарыб буфетчи Абдуллаја узадачагыды, буфетчи Абдулла да әли онун чиркли әлине тохунмасын дејә, буфетчи пиштәхтасындаки бәш бошбага ишарә едәчәкди, јәни ки, пулу бура гој, сонра пивә шушәларинин арасындан ән јөндәмәсини, ағзындан һава бурахананын, јәхүд шушеси чатламышыны, бир сөзлә, о пивәләри ки, абырлы күш-тәрәләрин габағына гоја билмәзди, онлары сәчиб ирәндијини кизләтмәјәрәк, даһа доғрусү, ирәндијини ачыг-ашкар нүмәјиш етдирәрәк јәнә дә ишарә илә дејәчәкди ки, кәл, буналары көтүр. «Гырмызы гәрәңфилдин» гапысындаки ири гыфылларын ачылмасындан бәшга, ону бу дам сәкинни үстүндән даһа ики сәбәб галдыра биларди: ја милиционер көрсә дуруб һарадасә кизләнәрди ки, туфејли кими апарыб онә мәчбури иш кәсисәмирам, јәхүд мәчбури сурәтдә мүәлицәјә көндәрәсинләр (үч дафә беләчә мәчбури мүәлицәјә көндәрәлмишди, амма сонрадан јәнә дә ичмәјә башламышды), билр дә ки, өзү кими бирсинини кәлдијини көрсәјди дуруб гачарды, чүнки алтмыш гәпијинә шәрик чыха биләрдиләр. Сәһәр тәздән һәлә дилинә бир гуртум да ички дәмәдији вахт, чибиндә отуз гәпик, јәхүд алтмыш гәпик беләчә отуруб гәлјаналтыхананын ачылмагыны көзләјәндә о, өзүкмиляләрә гаршы чох гәддәр олурду; онлардан кизләнирди, онлары јәхынә бурачмырды вә бу она бәнзәјирди ки, узун мүдәдәтдән бәри ач галмыш бир һејван шикәр тапыр, бүтүн олуб-олмајән имканлары илә, дашы илә, дырнагы илә һәмин шикары бәшгаларындан горујур, һәмин шикардан һеч олмасә бир дишдәм гопармаға чан өтән һеч кими јәхынә бурачмыр.

Сүпүркәчи гадын күчәни сүпүрә-сүпүрә галын сүпүркәни јәнә дә сәкијә тәрәф апаранда јумаг кими бурмәләндә күчәјә атылмыш бир гәзет асфалтын үстү илә јүңкүл топ кими дијирләнә-дијирләнә кәлиб онун ајагларынын јәһынә дөјәндә.

О, көзләрини «Гырмызы гәрәңфилдин» гапысында чәкиб, һәмин јумаг кими бүкүлүб атылмыш гәзетә бахды; о биллирди ки, бу чүр бүкүлүб атылмыш гәзетәләрин ичиндә адәтән һеч нә олмур, амма һәмин јәј сәһәри нәмә олудасә, әлини узатды, гәзәти ајагларынын алтындан көтүрүб јаваш-јаваш јумагыны ачмаға башлады. Саралы солмуш бу кәһнә гәзәти ичиндә һеч нә јох иди, көрүнүр кимсә һанчасә бу гәзетә нәсә бүкүмшүдү, сонра бүкүлүб көтүрүб, гәзетә дә беләчә пәрчим бурмәләјиб тулламышды.

О индичә ачыб ичиндә һеч бир марагыни јеш

тапмадыгы газети галын сүпүркөжө төрөф атмаг истади, амма бу вахт тамамиле ани оларга жөзү һәмнин көһнө гөзөтдөки эзик-үзүк бир шөклө саташды, көзүнү чөкмөк истади, амма чөкмөдө, бахды өз яваш-яваш эле бил ки, башындакы үгүлү азалды, кичкаһларынын нөбөи даһа да бөркдөн вурду, онун бүтүн бөдөнине сојуг бир тар көлмөжө башлады, чүнки она эле келди ки, эзик-үзүк шөклөдөки бу шакирд одур, өзүдур.

Газетдаки шөклөдө үч нөфөр шакирд мөктөб китабханасында отуруб бирликдө имтаһана һазырлашырыдылар, бир гыз иди, ики оғлан өз инди о, боз бир думан ичиндө һисс едирди ки, бу оғланлардан бири одур — һәмнин о боз думан ичиндө адда-будда јадына кәлирди ки, мөктөбдө охујанда һачанса газетдө белөчә шөклөлөри чыхымышды; шөклөдөки оғланлара бахырды өз бөјиндө кирөң бағламсы галын, әгыр ләјлар арасындан һисс едирди ки, бу, һәмнин газетди, бу мөктөблө оғланлардан бири да о өзүдур.

Мөктөб иллери, јенијетмәлик, кәнчлик чағлары онун газетдөки эзик-үзүк шөклө бахдығы анөдөк тамам унутулмуш, һеч вахт јада дүшмөјөн бир кечмишдө галмышды өз эле бил ки, һәмнин кечмиш галын-назик буз ләјлары арасында домнушду өз инди яваш-яваш тәрпәндикчә буз ләјлары да чатләјир, сыныр, хырчылдајырыды.

Узун мүддәт дүмадығы, һисс етмәдјин, унутдуғу бир һөјәчән бирдән-бирә онун бөдөнине бир үштүмә кәтирди өз бу үштүмәдө, гәрбиә иди, һәм сојуғлуғ, һәм да бир һәрәрәт вар иди өз онун о көһнө гөзәти тутмуш чиркли бармағлары, әлләри әсмәжө башлады, һөтә эле бил ки, о сојуғ өз ејни заманда, һәрәрәтлөи үштүмә һәмнин јә сәһәри онун бүтүн варлығына, һәјатына һаким касилмиш јанғыны да бир мүддәт үстәләди өз бу дәм о диксиниб бир өз аралыдакы акасија ағачына гонмуш бир дөстө сөрчәжө бахды, гушлары һәрәј-һәширли чивилтисини ешитди, сонра бирдән-бирә онун бурнуна чох јүнкүл бир гоху кәлди өз о бу гохуда узун мүддәтдән бәри јадырғадығы бир доғмәлығ, бир мәһрәмлик һисс етди; бу гоху онун јадына нәсә салырды, амма бунун нә олдуғуну билмирди, һәмнин гохуну танымырды. дигатигини топламаға, о гохунун һардан кәлдијинә, о мөһрибанлығын, мәһрәмлијин нә олдуғуну фикирләшмәжө, јадына салмаға исә тағәти јох иди.

Әлбәттә, ола биләрдә ки, бу гөзөт һеч һәмнин гәдәим, һәмнин көзәл гөзөт дејил, бу оғлан да о өзү јох, тамам башга бир адамды, ола би-

ләрдә ки, зәнни ону алдадырды, јәхүд јенә дө ону гара басырды, амма о, бүтүн күчүнү тоглајыб һеч олмаса бу шүбһәләри өзүндән гоммаға чалышырды, чүнки бирдән-бирә онун үрәјиндә узун мүддәттән бәри дүмадығы бир исәк әмәлә кәлиштин: истајирди әГырмызы гәрәнфиллин гапысына төрөф бахмасын, истајирди акасија ағачындан кәлән о чивилтини бир аз да ешитсин; онун үрәјиндә јаранмыш һәмнин истәкдә бир ишығ вар иди өз о ишығын истиси онун елә бу дигатигин өзүндә дө сызылты илә јанан, ички истајөн бөдөнине јүнкүл бир һәрәрәт кәтирди.

О өзүндән асылы олмәјарәг «Гырмызы гәрәнфиллин» гапысына өтәри бир нөзөр салды, сонра јенә акасија ағачында чивилдәжө-чивилдәжө һәрәј-һәшир салмыш бир дөстө сөрчәжө төрөф бахды, сонра јенә да газетдәки һәмнин эзик-үзүк шөклө бахмаг истади, амма бахмады, чүнки бурнуна кәлән о гохуну бирдән-бирә таныды...

Сүпүркәчи гәдын кәлиб көһнә гөзөт бурмәсини онун әлиндән алды өз сүпүркәсинин ағызына атды, бајағки кимни сидг-урақдән онун һалына ачыја-ачыја, онун белә бир күзәрәниңын гарасына дејинә-дејинә күчәни зуушағы сүпүрә-сүпүрә узағлашмаға башлады:

— Нә олачаг бу гөзәтин ичиндә, әј бөдбәхт? Пул талачагсан? Ләп тапсан нә олачаг? Кәдиб бир аз да чох иччөксән дө, әј бөдбәхт олғу бөдбәхт!.. Сонра нә олачаг? Бир күн дө белөчә чөлөксән күчәдә... Кимин хәбәри олачаг сәнәң! Ким ағләјәчәг сәнниңүн? Ким апарыб басырачаг сәни гара торпаға, әј язү гәрә!..

О, сүпүркәчи гәданын нә дејдијини ешитмирди, сөрчәләрини чивилтисини да ешитмирди, чүнки бурнундан чөкиллөб кетмөјөн һәмнин гоху ону унутулуб гәдмиләрдә галмыш бир кечмишә дартырды өз һәрдән эле бил онун бөјиндә фотоапарат ишығы кими, нәсә ани оларәг јаныб сәнурдә өз о, һәмнин аллардә фотошөкил кими кечмишин дөгиг көрүмләрини көрүрдү...

...бөләји ачылмыш гызы аркасы үстә узаныб ајағларыны столун үстүнә дөјөлчәјир...

...Сәфүрә тәзәчә јүбүе гуртдуғу ушаг әскиләрини үтүләјир...

...сонра о үтүнү Сәфүрәдән алыб беш-алты ајлығ гызыныңн әскиләрини, балача кофталарыны үтүләјир...

...Сәфүрә кәтилин үстүндә отуруб Күлзары әмиздирир өз ачығ пәнчәрәдән дүшөн күн шүлалы Сәфүрәниң әсәг синәсинә, дөшүнә бир ишылты кәтирир...

...о Күлзарын балача чит папағыны үтүләјир өз бу гоху о балача папагдан кәлән гохуду...

...Балача папагдан кәлән гохуду...

...Балача папагдан кәлән гохуду...

Сәфүрәнин дө ады, Күлзарын дө ады нечә мүддәт иди? — Бир әј иди, бир ил иди? — сиклиң онун јаддәшындын позулмушду, да һәлә доғрусу, онун үкүмийәтлө өз јаддәшындан хөбәри јох иди, чүнки нәји исә јада салмаға бахты јох иди, чүнки ички тапмаг еһтирасы, ички ичмәк јанғысы онун бүтүн вахтыны јөјирди, күчүнү алырды, нәјисә јада салмаға, хатыр-ламаға тағәти јох иди өз бүтүн буңлар бәрәдә, јәни бу вахтызылығ бәрәдә, бу јаддәшсызлығ бәрәдә фикирләшмәжө дө тағәти өз һәвәси јох иди. Сәфүрә дө, Күлзар да, ағаппаг чөррәһ халаты, чөррәһ папағы да узаг өз даһа тамамилә јәдләшмыш бир кечмишдә галмышды. Әввәллөр, о вахтлар ки, дүздү, ездән кетмишди, ишдән чыхарылмышды, амма һәр һалда тамам күчәләрә дүшмәмишди, стәканларын, пәрчларын дибиндикә галығы ичмирди, һарадаса гөрөвүчү ишләјирди, балача да бир гәрәвовучу көшүвү вар иди, әлине кечәни араға вериб о көшкдә ичирди өз орда да јыһылыб јатырды, бах, о зананлар һәмнин о сәсәтмәз, үңјетмәз кечмиш бөзәң онә раһатлығ вермирди, ајығ вахтларында өзәб чәкирди, өзү өзүнә дө сөз верирди ки, кәдиб мүәлибә олунчаг, даһа ичмәјәчөк, һәтта јенијетмәлик, кәнчлик чағларында олдуғу кими, кәлөчөк бәрәдә планлар гурурдү, фикриндә Күлзары јенидән кәзәмәжө чыхарырды, театр, киноја кәдирдиләр, фикриндә јенидән Сәфүрә илә бир чәрпәјидә јатырды өз һәмнин чәрпәјидәки ағын крахмал тәмизлији, елә бил ки, онун фикриндән, хәјалындан чыхыб балача гөрөвүчү көшүңү бир үмид, бир бәдбинлик кәтирди, амма сонра һардасна јенә араг тапылырды өз јенидән башланачаг кәлөчөк һагғындыкы о планлар, о хөјәллар да солурду, ишығыны итирирди.

Сүпүркәчи гәдын күчәни сүпүрә-сүпүрә узағлашды өз араадын әјиндәки сары чит гәнчөк дө, елә бил бу дәм бүтүн аламы басмыш пәјыз хәзелиндән көбөр верди...

О јенә дө көзүнү «Гырмызы гәрәнфиллин» гапысына бахды, сонра кәләрини әлине илеләди, елә бил ки, гөзөт һөзә дө әлиндә да бил өз јенә дө онун үрәјиндән бир гоху кәнди ки, бирдән чибиндәки алтымш гөјиңи итирмиш слар, амма бу дөфә пулллары чибиндән чыхарыб сармады, өзү-өзүнү һәмнин никаранчылығы ичиндә сәхлады өз бу, елә бил ки, онун өзүнү өзүндән алдығы бир интиғам иди.

Һәр шеј илк гәдәһдән башлады өз о илк гәдәһи һачан ичмишди? — Буну һеч вахт, һәтта чөррәһ ишләдјини өз ичмәјини башлағарындан кизләтдији, ичкинин ији кәлмәсин дејә уз-көзүнө өтир вурдуғу вахтлары белә јадына кәтирә билмирди; сонра ичмәјини даһа кизләдә билмәдә, сонра һеч кизләтмәк истамады дө, бөхтиндән шикәјәт етди, һәјәтдән шикәјәт етди, ағләја-ағләја өзүнүн тәғсиркәр олмадығыны, һәјәтин тәғсиркәр олдуғуну таныјыб-танымадығы адамлары узун-узасы данышмаға башлады өз таныш-билиш төләси бир бәһанә тапыб ондан әјрылмаға, ондан чанығы гуртармаға чалышды, ону көрәндә јолуну дөјишди, кизләнди, сонра узун-узасы данышмаға вахты өз һәвәси галмады, таныш-билишдән әввәлчә беш манат, сонра үч манат, сонра бир манат, әлли гапик, ијирми гапик борч истади, сонра даһа «Борч» сөзүнү дө демәди, елә-еләчә пул истади; ишдә әввәлчә чөррәһлыгдән канар едилди, ахырда фелдшер ишләди, сонра тамам чыхарылды өз кәдиб о гөрөвүчү көшүңү тапды; сөз верди, тәзәдән ичди, мүәлибә олунду, тәзәдән ичди, ездән кетди. Сәфүрә јәхынларын, гоһумларын тәнәси алтында («— Нијә о алкоғоликиңи нәзи илә ојнајырсын? Әрди сәнә бөјәм? Атады бөјәм ушағыңы үчүн? Бәдбәхт еләјиб сизи, нөјләјирсән ону? Гој, өз чәзәсыды, ит кими өлсүн күчәләрдә!..») ахтарыб ону тапды, јенә кетди, һардаса итди өз Сәфүрә јенә ону ахтарыб тапыб өз гәјтарды, јенә кетди өз даһа Сәфүрә ону ахтармады, керпи гәјтармады.

О, елә-еләчә сәкинин үстүндә отуруб күндән өз чиркдән гапгара гәрәлмыш әлине бахырды өз онун башы јенә дө үғулдамаға башлајырды, сәрчәләрини чивилтисини јенә дө ешидилмәз олурду, бүтүн бәданиндән кәлиб кечән о јангы јенә дө јандырдырды өз бу заман о чох зәиф тағәти дахилдәдә бир-иңи дөфә күчүнү топламаг истади, чалышды ки, һәмнин сәрчәчү чивилтисини кәсилмәсин, «Гырмызы гәрәнфиллин» гапысына төрөф бахмасын, чибиндәки алтымш гөјиңи итәчәјиндән горхмасын, амма өзүнү сәхләја билмәди, «Гырмызы гәрәнфиллин» һәлә дө бағлы гапысына бахды, бир-иңи дөфә удғунду, ағзы сулу олса да, һәтта ара-бир додағларыныңы гырағындан түпүркәчә хисә да, онун ағзы да бүтүн ичи кими, бөјичи кими јанырды, пиво истајирди.

Сүпүркәчи гәдын күчәдә өз сәһәсини сүпүрә гуртармышды, чыхыб кетмишди өз күчәнин, сәкинин асфалты үстүндә галын сүпүркәчин, изи галмышды: сүпүркә асфалтын үстүндәки нарын тозу хырда өз сых хәтләры дәрәмышды өз бу тәмиз күчәдәки бу издә дө бу

дәм һәмнн дөстө-дөстө сөрчө чивилтисинө бөкөзөжөн нәсә вар иди.

О јенә дө ир гиғыллара бахды, сонра асфалтын үстүндәки сүпүркө изләринө бахды вә бирдән-бирә әввәлләр тез-тез јадына салдығы, үзүн мүддәтдән бәри исе таман унутдауғы бир бахышы хатырлады вә бахшыдакы угултуја, бәдәниндәки јангыја, гулағынын, ајаг бармағынын ағрымасына бахмајараг, һәмнн бахышы ајдын көрдү, һәмнн бахышын чох-чох узагларда галмыш әввал-руһијәсини јүнкүлчә дө олса, јенидән һисс етди: једдинчи, ја сәккизинчи синифдә охујурду, јај вахты иди, атасы Нахчывана е-зәмијјәтә кетмишди, ону дө өзү илә апармышды вә Илан дағыны дө онда көрмүшдү, сонра Бәкјәја гәјәтмишдылар вә һәмнн гыса сәфәр онун үрәјинә гәрибә бир чошгунлуг кәтирмишди, о, догулбу бөјүдүју Бақы күчәләринә дө, јакшы таныдығы адамлара да, өз јолдашларына да ела бил ки, нәсә јенә көзләрлә бахырды, она елә кәлирди ки, нәсә көзәл бир әрәфә гаршысындады, бунун һәмнн әрәфәси олдуғуну билмирдү, амма о әрәфә һисс үрәјинә бир һәрәрат, бир илыгыг кәтирди, елә бил ки, ичиндә тез-тез сөјүд јарпагларыны охшәјән бир јаз мези асирди вә белә күнләрин бәриндә Бақынын дагылы мәһәлләсиндә јашәјән бир јолдашыккилә кедәндә күчәндән өтән чаван бир гызын оғрун бахышларыны өмгүндә илк дәфә өз үзәриндә һисс етди; һәмнн гыс ондан ики-үч јаш бөјүк оларды, ағапап вә голсуз кофтасы долу вә сағлам бәдәнинн пәрчән өртмүшдү, елә бил ки, гызын бәдәни, долу дөшләри ағапап голсуз кофтаны чырыб-дағыдыб өзүнү кәстәрмәк истәјирди, гарышын сифәти вә гаггара кәзләри вар иди вә кизли бир әһтирасла, марагла ишылдајән о гара кәзләр она оғрун бир нәзәр салды, сонра гыз кәзләрини јерә дикди, һәтта дөјөсөн-бир балача гызарды да, онун јанындән өтүб кечди вә о бир дө һеч заман һәмнн гызы көрмөди, амма илк дәфә өз үзәриндә һисс етдији о оғрун бахышлардакы кизли әһтирасын, марағын ишылтысы јаддашында һопуб галды, һәтта институту гуртарандан сонра да о гызы хатырлајырды, о бахышлары јенидән көрүрдү вә һәмнн дө о бахышларын әввал-руһијәси дахили бир иккинлик, дахили бир чошгунлуг кәтирди.

О асфалтын үстүндәки сүпүркө изләринә баха-бахә һәмнн узаг бахышлары тамамилә гәдрәтән хатырлады вә бу заман бајаг һисс етдији догма, мәһрам гохуну јенидән дүјдү, онун әлләри, бәдәни јенә дө һәјчанла титрәди, бу, бәдәниндәки о дөзүлмәз јангынын титрәјиши дөјилди, јенә дө о догмалығын, о мәһрәмлијин кәтирдәји титрәјиши иди.

Күчәдән машынлар тез-тез өтмәјә башлады, кәдиб-кәлән адамлар чохалды, сүпүркөннн асфалт үстүндәки излери тапданыб јаваш-јаваш итәјә башлады вә буфетчи Абдулла да әлиндәки бир дөстө ачары ојнада-ојнада кәлиб чыхды, өзүндән гат-гат ашығидә дајанмыш јирәнч бир мәхлугә бахырмашы кими, она өтәри бир нәзәр салды, сонра «Гырмазы гәрәнфиллин гапысындаки јенә гиғыллары бир-бир ачмаға башлады.

О, Абдулланнн кәлмәјини көрмәмишди, амма ачылан гиғылларын сәсини ешидирди вә баша дүшүрдү ки, Абдулла кәлиб «Гырмазы гәрәнфиллин гапысына ачыр, онун бүтүн бәдәни, бүтүн варлығы «Гырмазы гәрәнфил» вә чан атырды, амма о, Абдуллаја тәрәф бахыырды, галгыб «Гырмазы гәрәнфил» тәрәф кәлирди вә башындакы һәмнн угулту, бәдәниндәки һәмнн јангы ичиндә елә бил ки, өзү өзүндә јенә дө интигам әлвәрды вә бу дахили интигам ела бил ки, онун күчүнү артырдырды, она тагәт верирди (бәдән исә јанырды, јанырды...).

Абдулла һәнајәт ки, гиғылларын һәмнннн ачыб гуртарды вә ичәри кечмәздән габаг јенә дө она тәрәф өтәри бир нәзәр салды, әввәлчә елә билди ки, о, јатыб, һәтта ани олараг фикрләшди ки, бәлкә өлүб, амма сонра һисс етди ки, нә јатыб, нә дө өлүб. Абдулла јирми илин буфетчиси иди, беләләрини чох көрмүшдү, адларыны билмирдү, амма сифәтдән онлары таныјырды. Бу јирми илдә онлары чоху итиб-батмышды, әвәзинә јениләри кәлмишди — бунлар, елә бил ки, бир-ики иллик өмрү олан бир мәхлугат иди, кәдирди, әвәзиндә һәмнн мәхлугатын мухтәлиф јашда јени нәсли кәлирди. Инди сүбһ тездән кәлиб «Гырмазы гәрәнфиллин габағыны кәсдириши вә алкоғли ики-үч ил иди пејдә олмушдү, әввәлләр һәрдәнбир итирди, амма ахыр вахтлар сәһәрдән-ахшамачан бу араларда сүләнирди; дејирдиләр ки, куја әввәлләр јакшы чәррәп имши, амма буфетчи Абдулла әввәлләр јакшы чәррәп, әввәлләр јакшы мүәллип, әввәлләр јакшы пәһләван, әввәлләр, мән нә билим, јакшы нә оланлары аз көрмәмишди, амма инди онлар һәмнн нә чәррәп, нә мүәллип, нә артист, нә пәһләван, нә дө мүстәнт иди, һәмннн ејин мәхлугат иди. Буфетчи Абдулла бөзән бекәр вахтларында тәәччүблә вә бир аз да дахили бир фәрәһлә фикрләшәјирди ки, бунлар арасында кечмишдә ким дөсән оланы вар, амма кечмишдә буфетчи оланы јохдү; буфетчи јазыг сәһәрдән ахшамачан стәкванлара араг сүзүр, бас нијә өзү алкоғли олмур? Бу да бир сирри-худа иди... Вә үмумијәтлә, буфетчиләрә гаршы ки, чамаат арасында бу гәдәр

кин-күдүрәт вар иди, буфетчиләрә ки, бу гәдәр јухарыдан ашағы бахырдылар, буну Абдулла дунјанын өз инсафсыз ишләриндән бири һесаб едирди...

...Бәдән исә јанырды, јанырды... О бу јангы ичиндә, башыны чәтладан угулту ичиндә, ејин заманда, һәмнн гохуну да һисс едирди вә о гохунун догмалығы, мәһрәмлији дө, елә бил бу дөм Күлзәрнн көрпә чағларындакы кими, бир көрпә тәбәссүмү илә күлүмсәјирди...

Инди Күлзәрнн нечә јашы вар? Он дөрд... јох, он беш... јакшы јадны кәтирә билмирдү, амма бу бәрәдә, јәни Күлзәрнн јашы бәрәдә фикрләшәндә о догма, о мәһрам, көрпә кими күлүмсәјән о гоху бирдән-бирә итди, әвәзиндә чохдан бәри јәдырағдығы хәчәләт һисси үрәјини сыхды, һәтта һәмнн хәчәләт һисси гыса бир мүддәт әрзиндә бәдәниннн о јангынысы да, башынын о угултусыннн да, гулағынын ағрысыны, ајаг бармағынын о сызылтысыны да үстәдди: Күлзәри ахырынчы дәфә көрмәји јәдүнү дүшүр.

Дөстә-дөстә сәрчәләр һәмнннн бир јердә пырылты илә ағачларын үстүндән галгыб учду вә о учушун гәфиллији дө бүкүлүб-бүрмәләниб атылмыш гәзетин бәјаг сүпүркөннн ағзындән дијирләниб кәлиб ону тапмасындакы гәфиллијә бөнәјирди.

О, кәзләрини галдырыб сәрчә дөстәләриннн ардынча бахды, сәрчәләр биналарын дамллары арасында јох олду вә о бирдән-бирә јенә дө горхду, сөвг-табви әлини кирли пенчәјиннн чырылмыш чабини тәрәф апарды, амма о дөгигә дө баша дүшдү ки, јох, бу, алтымыш гәлији итирмәк горхусу дејил; бу о горхуду ки, бирдән Күлзәр кәлиб беләчә онун габағына чыхар, ону беләчә сәки үстүндә отурмуш, беләчә «Гырмазы гәрәнфил» үзбөү көрөр.

Нечә мүддәтдән бәри биринчи дәфә иди ки, о, кәзлә бир горху һисси кечирди.

Ахырынчы дәфә Күлзәри бир һәфта бундан әввәл көрдү. Ја бир ај бундан әввәл? Бәлкә ики ај бундан әввәл — дөгигә јадны кәтирә билмирдү, чүнки бәдәниннн о јангысы даһа тамам дөзүлмәз иди, башынын угултусу тәрпәнмәк, дирчәлмәк истәјән бүтүн хатырләри боз бир думана бүрүмүшдү. һәр һалда ахырынчы дәфә Күлзәри көрәндә јаз кирмишди, ағачлар јашыл иди, бәлкә дө јох, һеч јаз кирмишди? һә, һә, дөјәсән гыш иди, Күлзәр ејиннә пәлто кәјмишди, гырмазы пәлто вә һәмнн пәлтонун гырмазысыны вә дөм елә бил бирдән-бирә гәрәнфил гырмазысына чеврилди, «Гырмазы гәрәнфил» олду, сонра елә бил о гырмазынын үстүнә нөвә төкүлдү, гырмазы

әриди, басма кағызда гырмазы мүркәкәб ләкәси кими јайылды, вә јенә пиваннн ији әләми башына кәтурдү, сонра о пива ијинә араг ији гаршыды, ширин чәхир ији гаршыды вә онун бүтүн бәдәни даһа артыг бир һәрискилә алышып јанмаға башлады, амма о јенә дө тәрпәнмәди, һәмнн дәм бәлкә өзүнү дө анламадығы дахили, кизли бир һәвәслә өзүндән интигам алды.

Јох, пәлто дејилди Күлзәрнн әјиндәки, дөјәсән, кофта иди, гырмазы кофта... һеч нәји дөгигә јадны кәтирә билмирдү, амма Күлзәрнн сифәти инди бүтүн чызилди, хәтләри илә там дөгигә кәзләриннн габағында иди вә бејиндәки о боз думана бахмајараг, Күлзәрнн кәзләриндәки дөһшәти тамам ајдын көрдү.

Күлзәри көрдүју хүн күнрота кәдиб «Мебел» дүканнннн габағында мебел дашыјән машынын сүрчүсү Ағачфәри кәзләмишди, сонра өзү кими ики нәфәрлә бирликдә дөрд пиано дашымышды — бирини һарадаса алтынчы мәртәбәјә галдырмашдылар, бирини һарадаса дөрүнчү мәртәбәјә, о билериннн дө шәһәрнн һансы тәрәфиндәсә нечәнич мәртәбәләрсә галдырмашдылар, сонра да Ағачфәр онларын үчүнә бир јердә зәһмәт һағы кими он манат пул вермишди, өзү исе тәс пиано саһибләриндән нечә алымышды, аллаһ билирди, һәр һалда һәрәсндән ијirmi беш-отуз манатдан әсикм алмамышды. һәлә инди јакшы иди, бәзән Ағачфәр һисс едирди ки, кәлиб «Мебел»нннн габағында ону кәзләјән алкоғликләрнн һалы лал пәсиди, бу заман онлара адамбашына әлли гәпикдән артыг вермирдү, пианону онунчу мәртәбәјә дашытдырды, мүшәрдән дө зәһмәт һағы кими, әлли-алтымыш манат алырды. бир сөзлә, Ағачфәр алкоғликләрнн һесабына әмәлли-башлы пуллу адам олмушдү, јәдә әлисини истраһәт еләмәкдән өтрү Кисловодскә кәндәјирди, гышда өзү нәзүнијәтә чыхыб Одессадәки ашнасыннн јанына кәдирди вә бир ај Одессанын кәзәл рөстәранларында кәфә бахырдылар. «Мебел» дүканннннн кәссир ишләјән Әбулфәт бәшлы ашағы әјиб чешмәјиннн јухарысында бир-бир бу алкоғликләре бахырды, Ағачфәрин бунларла данышығына гулаг асырды вә дејирди:

— Сән лап гулдарсан е, Ағачфәр! Ағачфәр: — Дејирди вә әлини узадыб онун өмринә мүнτζәри дәјанмыш алкоғликләри кәстәрирди. — Ала, бунлардән гул олар? Алкаш! вә е, бунлар, алкаш!.

Һәмнн күрә Ағачфәрин вердији он маната үч дәнә араг алыб ичмишдиләр, пул гуртар-

мышды, бөдөн исә жаньырды, бөдөн араг, ширин чакыр, пивә истәйрди, бир-бирләрindən арылдаглар вә о һара кетдиһини фәриһе вә мајараг адымлајырды — онун ајаглары вә фалы ит кими бир шеј иди, апарып һансы бир пивә барынаса, һансы бир гәлјәналтыһанәјәса чықараһағды вә бу вахт о бирдән-бирә Күлзәрлә растлашды, һансы күһәннәсә тинини буруландә Күлзәрлә үз-үзә көлди.

Күлзәрын һаньнда бир нәфәр дө рәфигәси вәр иди. Күлзәр ону көрәндә донуб јериндә галды. Рәфигәс дө даһынә кизләдә билмәдији бир маарага каһ она, каһ дә Күлзәра бах-ды.

О әвәлчә агламаг истәди, уда билмәдији бир гәһәр пәрчим олук богазында дајанды, Күлзәр гучаглајыб өпмәк истәди, тәхминән бир ил көрмәдији гызына әмәлли-башлы баһмак истәди, әммә Күлзәрын көзләриндәки о горхуну көрәндә, рәфигәсинин бахышларындаки о маарағи көрәндә богазына пәрчим олуб галмыш о гәһәр әрйиб јох олду, бөдәниндәки ички јангысына дәли бир кин-күдүрәт гатышды, һәмин јангыдан вә һирсдән титрәјән хырлытылы сәси илә башга бир сөз тапа билмәјиб:

— һара кедирсән? — сорашду.

Күлзәр чаваб вәрмәди.

— һара кедирсән?

Күлзәр:

— Чәкил, — деди.

— Јох, чәкилмәјәчәјәм!

— Чәкил.

Онун бүтүн бөдәни араг, ширин чакыр, пивә истәји илә алышыб јаньырды вә бирдән о:

— Пул вәр, чәкилим, — деди.

Күлзәрын көзләриндәки дөһшәт о заман јаранды вә рәфигәсинин дө сифәтіндәки маараг донду.

— Бир манат вәр, чәкилим... Әлли гәпик вәр!..

Күлзәр бәркәдән һөнкүрә-һөнкүрә ону итәләји гачды, рәфигәси дә Күлзәрын әрдынчә гачды.

О, әлини атыб архадан Күлзәрын палтарындан тутмаг истәди, әммә тутә билмәдә вә мүвазизәтини титриб сәкинин үстүнә јыхылды, алыи асфалта дәјиб партлады вә о, алынндан ахыб кәлән исти ганы бурунда, додагларында һисс етди вә сөгв-таби тәәччүк етди ки, бөдәниндәки ки бу гәдәр јангы вәр, бүтүн бөдәни ки дөзүлмәз бир ички истәји илә үшүм-үшүм үшүјүр, нечә олур ки, ганы беләчә истиди! Бир мүддәт еләчә үзү үстә сәкидә сәрилиб галды,

алынндан ахан ган лахталанды, кимсә әлиндән тутуб галдырмаг истәди, ким исә ону ајаг әлтнндә кәһәрә чәкмәк истәди, әммә о бүтүн буһнары фәриһе вәрмырды вә һеч нә бәрәдә фикирләшмирди, Күлзәры дә јадьында чыхартамышды, һатта елә бил ки, арағы, чакыры, пивәни дә јадьында чыхармышды, әммә јолдан өтәнарләрдән кимсә деди ки, тәкчилјәрдәимә зәкк еләмәк лазымды вә о, бейһини бүрүмүш думан ичиндә бу сөзләри ешитди, тәрпәнди, галхды вә ајаглары долаша-долаша кетди...

Буфетчи Абдулла өзүнү сахлаја билмәјиб һәрдәнбир «Гырмазы гәрәнфиллин ичиндән тәәччүблә она тәрәф боланьырды, зәнлә бахьырды вә јәнә дө өз иши илә мәшгүл олурду: пивә парчларыны јүлүб сәлигә илә габагына дүзүрдү, дивар боју ири сојудучудан памидор, хижар чыхарьырды, үзүн вә ити бычағы илә доҗрајыб бошгабләра јығьырды, дүнәндән галмыш сојутма тојуғу, јумуртаны, колбасаны пилтах-таја сојурду вә јәнә дә истәр-истәмәз гаршы-дакы сәри тәрәфә бахьырды. Буфетчи Абдулла тәәччүк едирди ки, субһ тездән кәлиб «Гырмазы гәрәнфиллин габагыны кәсдиримир вә ички дүшкүнү нијә дуруб кәлиб пивә истәмир? Буфетчи Абдулла тәәрүбәли адам иди вә бирлиди ки, мәсәлә пулда дејил — буһнарын онусу дә чоҗ заман пуллари олмур, диләнчи һаньни кәлиб пивә диләнирләр, сәбәб нә исә башга бир шеј иди вә буфетчи Абдулла ахьыр-да бу гәрәра кәлди ки, јәгин бу бөдбәхт санчыланьыб-еләјиб, јериндән тәрпәнә билмир; буһнарын арасьында беләчә гәфләтән санчыланьыб өләнләри Абдулла үч-дөрд дәфә көр-мүшдү.

О јәнә дә горхду ки, бирдән Күлзәр тәсәдүфән кәлиб бура чыхар, јә Сәфүрә кәлиб бура чыхар вә јериндән тәрпәни галхмак истәди, әммә бөдәниндә һеч бир тагәт галмамышды, галха билмәди; башындакы үғүлү ичиндә баша дүшду ки, бир аздан һәр шеј јәнә дә јаддан чыһагә, јәнә дә кәдиб «Гырмазы гәрәнфил» кирәчәк, алтымыш гәјији вәрйиб пивә ичәчәк, сонра һәр шеј өз һәмшәкәи галдасына дүшәчәк — буну фикирләшәдә вә Күлзәрын көзләриндәки дөһшәти јәнә дә бүтүн ајдынлыгы илә көрдү.

Буфетчи Абдулла «Гырмазы гәрәнфиллин гапысы ағзына чыхьыб ону чағьырды:

— Ejl Ejl

Буфетчи Абдулла буһнардан һеч биринки адыни билмирди, чағьыранда дә «еј» дејирди.

— Eј, сәниннәјәм, бура кәл!..

О, күчлә башыны чевириб «Гырмазы гәрәнфил»ә бахды вә һәмин јәј сәһәри буфетчи Абдулла онун көзләриндә гәрибә бир ифа-

дә көрдү; бу ифадәнин гәрибәлији нәдә иди! — Буфетчи Абдулланын шуғру буну дәрк едә билмәк сәвијәсинә инкишаф етмәмишди, әммә һәр һалда бу елә бир ифадә иди ки, буфетчи Абдулла даһа ону сәсләмәдә вә тәзәдән ичәри кирди.

О, бир мүддәт «Гырмазы гәрәнфиллин ачыг гапысына бахды: јәгин зирзәминдән нәсә дәшымәг лазым иди, јәхүд «Гырмазы гәрәнфилли сәлиб-сүпүрмәк лазым иди, әммә јериндән тәрпәнмәдә вә һатта әлини чибнә сәлиб алтымыш гәјији көтүрмәк вә ит пајы кими «Гырмазы гәрәнфиллин гапысына тәрәф тулламаг истәди вә бөдәнинин јангысы, башынын үғүлтүсү, үғулағынын, ајаг бармағынын сызылытысы ичиндә, бейһини бүрүмүш о боз думан ичиндә өз-өзүнүн бу истәјинә тәәччүк етди. сонра башыны јухары галдырыб күнәшә бахды; онун бөдән үзәләринин һисслари тамам коршалмышды вә бу дәфә дә күнәшә баһанда көзләрини гыјмады, ачыг кәзлә бахды. сонра көзләрини күнәшдан кәһдә бир мүддәт һеч нә көрмәди, һәр тәрәфи басмыш гаранлыг ичиндә ири вә кирдә күнәш көзләрини габагында кәлкәли бир ағарты-сарылыты илә ағарьы-саралды.

Һәмин јәј сәһәри онун шуғрундан кәчән хатирләр әддә-буддә иди, мүзәјән бир фикирдән, һадисәдән, көрүмдән доғмурду, өз-өзүнә кәлирди — о бу хатирәләрин гәфиллијинә көрә коршалмыш бир һейрәт һиссини кечирирди вә бу дәфә дә ушаг вахты көрдүјү Илан дағы бирдән-бирә јаддашында чәһланды: көзләрини јумду вә сылдырып гәјалардан ибарәт һүндүр, чылпаг Илан дағы кәлиб көзләринин габагында дајанды. Она елә кәлди ки, Илан дағынын лап зирзәсинә галхьы вә орадан — кәз гаралдан бир һүндүрлүкдән ашағы бахьыр, ашағыда дајанмыш атысы илә бәрәбәр, өзүнү дә көрүр вә көзләринин габагындакы бу көрүм онун бүтүн ичини гүссәли, үмидсиз бир һәсрәтлә долдурду, она елә кәлди ки, бу һәсрәт бу дәғиғә ону һәмин кәз гаралдан һүндүрлүкдән көтүрүб ашағы чырпаһаг, бөдәни Илан дағынын сылдырып гәјаларына дәјиб тикә-тикә олаһаг, әммә гәрибдә, белә бир габарбасмадан горхмады, әксинә, јүнкүл бир раһатлыг һисс етди.

Бөдән исә јаньырды вә о, Илан дағыны күчлә көзләринин габагында сахламаға, бөдәниндәки јангыны үстәләмәјә чалышды вә һисс етди ки, бу даһилә көркинлик онун бүтүн олуб-галын тагәтини әлиндән алыр, һисс етди ки, индичә аглајачаг вә бу дәфә дә тамамилә бирдән-бирә тәхминан бир ил бундан әввәл күһән күнәртә чағы китаб пасажында агламағы-

ны хатырлады. Дүздү, чоһдан иди хәчәләт һисси кечирирди, бу һисс тамамилә коршалыб тәсирсиз олмушду, унутулмушду, әммә һәмин јәј сәһәри «Гырмазы гәрәнфиллин габагындакы сәкидә отуруб тәхминан бир ил бундан әввәл китаб пасажында агламағыны јадьына сәландә нәсә чоҗ наһарәт бир һисс кечирди вә беләк һеч өзү дә баша дүшмәди ки, бу, хәчәләт һиссиди.

Онда дә һәлә кичик гаровулчу көшкүндә јашајырды, әммә сир-сифәти шишиб, гызарьыб дәјишмишди вә бир чоҗ танышлар ону көрәндә танымирды, әммә о, ајыг оландә танышлары көрүб таныјырды, чоҗ ајыг оландә кизләнирди ки, танышлар ону көрмәсинләр, бир өз ичмиш оландә исә өзү таныш-билишә јахьылашыб пул истәјирди. Јәнә ичмишди, јәнә ичмәк истәјирди, көзү күчәләрдә таныш адам ахтарырды ки, пул тапсын вә беләчә әддым-лә-әддымлаја китаб пасажына кирди, пасаж боју дүзүлүшү китаб көшкәлариндән бириндә бирдән-бирә өз китабыны көрдү. Чәррәһијә-јә аид бу китаб онун јаздығы биринчи вә сонунчу китаб иди вә о кәлиб бу китабы әлине көтүрдү, китаб алмаг истәјән адамларә, пасаждан кечиб кәдәнләрә кестариб агламаға башлады: «— Бу мәним китабымды!.. Бу китабы мән јазмышам!..» Адамлар каһ она, каһ дә әлиндә тутдүғү китаба бахьырды вә әлбәтә, һеч ким бу китабы һәғигәтән онун јаздыгына инанмады, чамаатын белә бир инамсызлыгына көрә о даһа артыг һөнкүрә-һөнкүрә агламаға башлады вә бу заман кимсә она ијирми гәпик узатды, о дә һәмин ијирми гәјији алды, сонра китабы еләчә аглаја-аглаја башгаларына дә кестариб ијирми гәпик, отуз гәпик пул истәди, јаваш-јаваш, бәјагык кими үрәкдән јох, пул јымаг үчүн јәландән агламаға башлады, бир пенчәк чычы хьырда пул јығды вә кәдиб һәмсыны ичди.

О, «Гырмазы гәрәнфиллин ачыг гапысына бахды, сонра әлини кирли пенчәгинин чырыг чибнә салды вә алтымыш гәјији чыхарьыб оа-чүна јығды. Дәмир пуллар күнүн шуғлары алтында парьылдады вә узак Илан дағынын дә чынгьылары, дашлары, гәјалары күнүн алтында беләчә парьылдајырды. Илан дағы һанчәсә пускүрмүш вулкан дағы иди, бир дәнә дә олсун биткиси јох иди, сылдырып гәјалары, ири дашлары, сәјсиз чынгьылары һәрәси бир рәнкдә иди: гырмазы, бөнөшвәји, гәһәјә, сары, мах-мери... вә бүтүн бу рәнкләр гызмар күнәшин алтында сарьышандә адама елә кәлирди ки, бу биткисиди, бу чылпаг дағын өзү тарихә гәдрәки нәһәнк бир чәһлы вәрлыгьыр, өзү дә илан ки-ми сојуг, сүрүшкән, горхулудур. О јәнә дә

өзүнү Илан дагынын зирвэсинде көрдү; өмүрүндө бир дөфө — ушаг вахты атасы илэ бирликдэ көрдүү Илан дагына жалпыз көнөрдөн тамаша етмишди, амма инди гапанмыш көзлөрүнүн габагында Илан дагынын зирвэсинде — ашагы бахдыгча көзгаралдан бир хүндүрүлүкдэ иди.

«Гырмызы гэрнефил»э төк-төк мүштөрилэр кириб-чыкмага башлады вэ буфетчи Абдулла да хош үзлэ мүштөрилэрэ гуулуг едэ-едэ һөрдөнбир гаршы сәкижэ төрөф бахырды; буфетчи Абдулла гәти гәрара кәлимишди ки, гаршы сәкидэ отурмуш бу алкоголик ки өзүнү бу чүр еттинасы апарыр, кәлиб пивэ истәжәндэ (әв-әл-ахыр кәләчәкди!), вермәсин вэ ону бурадан гөвсун.

...О, хырда пуллры јенә дэ чибонә төкдү вэ бүтүн күчүнү топлајыб ајага галхды.

Онун бүтүн бәдәни «Гырмызы гэрнефил»э чан атырды, ајаглары да ону «Гырмызы гэрнефил»э апарырды, амма о өзүнү мәчбур етди, ајаглары долаша-долаша «Гырмызы гэрнефил»ин габагындан кечди, ичәри кирмәди вэ күчә јухары аддымламага башлады.

Онун бүтүн бәдәни алышыб јанырды, ички истәјирди, ону керижә — «Гырмызы гэрнефил»э төрөф чәкирди, амма о кери денмурдү вэ өз-өзүнә белә бир әзәб вердијәнә көрә, елә бил ки, гүвәси даһа да артырды.

Онун бәдәни јанырды, ички истәјирди, амма башындакы угулту кәсмишди, гулагындакы, ајаг бармагындакы агрыны да һисс етмирди вэ бејининдә гәрибә бир ајдынлыг, даһа доғрусу, бир јүнкүллүк әмәлә кәлимишди, күчә боју аддымлаја-аддымлаја, әлини төрпәдә-төрпәдә өз-өзүнә данышырды. Не дедијини өзү дэ бир о гәдәр ајдын баша дүшүмүрдү, амма киминлә беләчә чидди данышдыгыны дәгиг билирди — Сәфүрә илэ данышырды, Күлзарла данышырды, нәсә чидди сөзләр дөјирди, нәсирәт вермирди, амма чидди тәрбијәви фикирләр сөјләјирди, кечмиш чәррәһ һәмкарлары илэ данышырды, сонра он ил бундан әвәл вәфат етмиш атасы илэ данышмага башлады...

Онун ајаглары вәфалы ит кими бир шеј иди вэ о һеч өзү дэ билмәди ки, бу доғузмәртәбәли мейманхананын габагына нәчә кәлиб чыды. Бу мейманхананын сонунчу мәртәбәсиндә бар вар иди, амма һәмин бар онун кими алкоголикларин јери дејилди вэ бу төрәфләрә кәләндә дә онлары мейманханаја бу-рахмырдылар, амма бу дөфә ону көрән олмады, мейманхананын галысында раһат кечди, кондиционерләрин көзәл бир сәринлик кәтирдији вестәбүлдән адлајыб сәриншин көзләјән

ачыг лифтә инди вэ бирбаша доғузунчу мәртәбәјә галхды.

О, бара кирәндә бармен Абдулла (бу адамын да ады «Гырмызы гэрнефил»ин буфетчиси кими Абдулла иди) төәччүблэ она бахды; бармен Абдулла адамын сифәтинә бахан кими билирди ки, инчәнди, јохса јох вэ әләхлусу да алкоголикләри јүз метрдән тәнијырды вэ инди дэ төәччүб етди ки, бу алкоголик сәһәр-сәһәр бура ким бурахыб?

Барда чүрбөчүр ичкиләр дүзүлмүшү: араг, конјак, виски, чинн, чыхыр, пивә вэ онун бүтүн бәдәни бу ичкиләрә чан атырды вэ һәтта о өзү дэ бир ан төрәддүд етди, сонунчу дөфә бир шүшә пивә, јахүд әлли грам араг ичмәк истәди, амма онун бу сон дәгигләрдә тамам ајдынлашымыш бејни бир електрон машин дөгиглији илэ гәйд етди ки, һәркәһ индичә кедиб бир шүшә пивә, јахүд әлли грам араг ичсә, јенә дэ һәр шеј тәзәдән башлајачаг.

О һеч вәчһлә истәмирди ки, һәр шеј тәзәдән башласын. һәтта һәр шејин тәзәдән башлаја биләчәји еһтималы һәмин ан онун бәдәнинә сојуг бир тәр кәтирди вэ о гәти вә дәгиг аддымларла барын күчә пәнчәрәсинә јахынлашды.

Бармен Абдулла һәлә кондиционер ишә салмамшыды вэ мүштәриләр кәлиб јыгышанадәк ири пәнчәрәләри тәјбатај ачмышды ки, ичәринин һавасы дөјишсин.

О кәлиб тәјбатај ачылмыш пәнчәрәнин габагында дајанды вэ ашагы бахды — күчәдән әвтобус, троллөјүс, автомобилләр кедиб-кәлирди, сәкијә енән мәрмәр пилләләр вэ сәки иса бомбош иди.

Бир ан, жалпыз бирчә он ана елә кәлди ки, доғузмәртәбәли мейманхананын доғузунчу мәртәбәсиндә јох, Илан дагынын зирвэсиндә дајаныб.

Сонра өзүнү пәнчәрәдән атды.

О, доғузунчу мәртәбәдән јерә дүшәнәчән өзүндә иди вэ јерә дүшәнәчән агзыны ачыб гышгырмады.

...Јенә сәһәр тәздән иди вэ сүпүркәчи гадын гурумуш бөјүрткән колуна охшајән галын сүпүркәси илэ јенә дэ күчәни сүпүрә-сүпүрә «Гырмызы гэрнефил»ин габагына кәлди, дүһән беләчә сүбн тәздән сәкидә отуруб буфетчи Абдулланы көзләјән о бәдбәхт ички дүшкүнүнү јадына салды вэ фикирләшди ки, һәмин адам инди дэ јәгин кедиб башга бир гәл-јаналытхананын габагыны кәсдириб...